

АЛЕКСАНДАР МАТКОВИЋ*

Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 316.7:316.624

Прегледни рад
Примљен: 22.02.2020
Одобен: 27.04.2020
Страна: 547-561

РИЈАЛИТИ КУЛТУРА КАО СОЦИЈАЛНОПАТОЛОШКА ПОЈАВА

Сажетак: У раду се истражује однос између ријалити феномена и различитих појавних облика социјалне патологије. Унутар првог дела, направљен је општи осврт на појам и типологију социјалнопатолошких појава. У другом делу размотрена су обележја ријалити програма као савремене друштвене појаве, уз уочавање постојања посебног културолошког амбијента који се може одредити као „ријалити култура“. Трећи део рада посвећен је компарацији и проналажењу могућих подударности између ријалити културе и феноменолошких аспеката социјалне патологије. Упоредивањем њиховог међусобног односа, уочен је низ заједничких елемената, уз препознавање већег броја социјалнопатолошких чинилаца и фактора унутар ријалити културе. Истовремено, предложено је и формирање посебне научно-истраживачке категорије (унутар неке од већ постојећих научних области, или пак у оквиру нове, засебне области) која би могла носити назив „социопатологија ријалити културе“.

Кључне речи: ријалити програм, ријалити култура, социјална патологија, друштвена девијантност, социопатологија ријалити културе

Осврт на појам и типологију социјалнопатолошких појава

Појам социјалнопатолошких, односно друштвено девијантних појава обухвата широк спектар појава које се у одређеном друштву и у одређеном периоду перципирају као друштвено непожељне. Према једној обухватној дефиницији, под социјалнопатолошким могу се сматрати „девијантне појаве којима се угрожавају одређена друштвена добра и вредности, пре свега здравље људи, њихова радна способност, материјална добра, културне и моралне вредности, а које изазивају друштвену реакцију у виду казнене, обичајне или моралне санкције“ (Bošković, 2020: 9). Говорећи о појавним облицима и поделама, у теорији постоји велики број покушаја дефинисања и типолошког уобличавања социјалнопатолошких феномена. Без жеље за систематским упуштањем у ову сложу проблематику, у наставку можемо поменути свега неко-

* al.matkovic@gmail.com

лицину карактеристичних типологија домаћих аутора које су од значаја за текућу анализу.

У домаћој науци, прву значајнију типологију понудио је В. Јаковљевић (Воšković, 2020: 27). Према овом аутору, социјалнопатолошке појаве могу се поделити у три групе: социјалне болести, социопатије и социјалне дезорганизације. У „социјалне болести“ Јаковљевић убраја: соматске социјалне болести, менталне поремећаје и психосоматске поремећаје. Под „социопатије“ сврстава: токсикоманије, пороке и агресије, док у оквиру „социјалних дезорганизација“ разликује: дезорганизације брака и породице, дезорганизације комуна и радних колектива, као и дезорганизације слободних друштава и светског друштва (Јаковљевић, 1984).

И. Јанковић и В. Пешић у оквиру свог приступа социјалној патологији укључују елементе радикалне криминолошке теоријске мисли. Сходно таквом полазишту, они су друштвене девијације класификовали на: системске, адаптивне и неконформистичке. При томе су под категоријом „адаптивних“ девијација обухватили већину појава које се у теорији уобичајено сматрају социјално патолошким (криминалитет, болести зависности, проституција, самоубиства, скитња, просјачење и др.) [Јанковић и Пешић, 1988].

Анализирајући феноменологију социјалне патологије, Ј. Шпадијер-Цинић се опредељује за појам „друштвена девијантност“ и полазећи од типологије Р. Мертонa (Југовић, 2007: 20) разликује две категорије - девијантна понашања и друштвене дезорганизације. У оквиру прве (девијантна понашања), ауторка разматра следеће социјалнопатолошке појаве: проституцију, алкохолизам, злоупотребу дрога, коцкање, самоубиства и покушаје самоубиства (Шпадијер-Дžинић, 1988). Као што се може приметити, у понуђеној типологији изостављена је неколицина карактеристичних категорија девијантних понашања (на првом месту, криминалитет) које се уобичајено подводе под предмет социјалне патологије (уп: Југовић, 2007: 20).

М. Бошковић у оквиру своје типологије социјалнопатолошких појава истиче следеће врсте: а) криминалитет, б) болести зависности, в) ментално-социјалне девијације, г) самоубиства и покушаји самоубиства. У склопу „ментално-социјалних девијација“ аутор набраја следеће (иначе врло разнородне) појаве: проституцију, беспосличарење, скитничење, просјачење, коцку и сексуалне девијације (Воšković, 2020).

М. Милосављевић је понудио веома сложену типологију друштвених девијација. Према овом аутору, могуће је разликовати шест општих облика друштвене девијантности, при чему сваки од њих садржи већи број подтипова. Тако се уочавају следеће категорије: а) осујећења или немогућности задовољавања потреба егзистенције (подтипови: сиромаштво, глад, бескућништво); б) извитоперења у задовољавању људских потреба у погледу садржаја, облика и начина (подтипови: алкохолизам, зависност од дрога, сексуалне девијације); в) извитоперења човекове есенцијалне природе- немогућности исказивања човека као радног и стваралачког бића (подтипови: неписменост, незапосленост, отуђење у раду, просјачење, коцкање); г) поремећаји понашања и односа

човека са другим људима (подтипови: микросоцијалне агресије, аутоагресије [самоубиства и покушаји самоубиства], криминалитет, малолетничко преступништво, злостављање); д) поремећаји у функционисању људских заједница и друштвених институција (подтипови: дезорганизација брака и породице, дезорганизација друштвених институција, бирократија; ђ) сукоби унутар глобалних друштава; међудржавни и међународни сукоби (подтипови: кризе и распад глобалних друштава; грађански, верски и етнички сукоби; међудржавни и светски ратови; тероризам) [Milosavljević, 2003, цит. према: Jugović, 2007: 27].¹

Већ из овог сумарног, језгровитог прегледа могуће је уочити да постоји велики диверзитет приступа приликом детерминисања и класификовања друштвено девијантних појава. Са друге стране, приметно је постојање низа категорија о чијој социопатолошкој природи постоји консензус међу великим бројем истраживача и које, сходно томе, налазе место у већини приказаних типологија. Фокусирајући се на поменуте, широко прихваћене категорије друштвено девијантних понашања, уз задржавање у свести објективних потреба текућег истраживања, у наставку рада ће посебна пажња бити посвећена разматрању неколицине карактеристичних социјалнопатолошких појава. То су, пре свега, следеће: криминалитет, болести зависности, сексуалне девијације, проституција, беспосличарење, коцкање, самоубиства и покушаји самоубиства.

„Ријалити култура“ као друштвени феномен

Ријалити телевизијски програм представља сложену појаву која може бити дефинисана на различите начине. Једна од класичних дефиниција описује га као програм који садржи следеће елементе: а) снимање догађаја (...) из живота појединаца или група; б) покушај симулације таквих догађаја из реалног живота кроз различите форме драматизоване реконструкције; ц) укључивање поменутог материјала, у прикладно уређеном облику, унутар атрактивно упакованог телевизијског програма који може бити промовисан на основу аргументације о његовој „реалности“ (Kilborn, 1994: 423). У сваком случају, у питању је одредница која се користи за означавање већег броја различитих типова телевизијских емисија. Према једној од типологија, ријалити програми могу бити класификовани на следећи начин: 1) „гејмдокс“ (енг. „*gamedocs*“); 2) програми за партнерско упознавање (енг. *dating programs*); 3) „мејквер“ програми (енг. *makeover programs*); 4) документарне сапунице (енг. *docusoaps*); 5) такмичења талената (енг. *talent contests*); 6) судски програми (енг. *court programs*); 7) ријалити ситкоми (енг. *reality sitcoms*); 8) посебна издања наведених програма у којима учествују познате личности (Murray and Ouellette, 2009).

Ријалити феномен доживео је велику популарност крајем претходног и почетком овог века, са глобалним успехом неколицине ријалити шоу програма (Hill, 2005; Kavka, 2012). Међутим, постоји сагласност да историјат ове појаве

¹ За упоредну анализу неколицине различитих типологија социјалнопатолошких појава у домаћој литератури, уп: Југовић, 2007.

сеже деценијама уназад, при чему је неким од старијих типова наведеног телевизијског програма ретроактивно додељен „ријалити статус“. У том смислу, присутна су мишљења да је ријалити програм, схваћен као телевизијски формат који приказује обичне људе у ситуацијама које нису унапред предвиђене сценаријом емисије, стар готово колико и телевизијски програм уопште. Уобичајено се наводи да је емисија Скривена камера (енг. *Candid camera*) из 1948. прототип савремених ријалити емисија (Hill, 2005: 21; Clissold, 2004: 33 и д; Kavka, 2012: 13 и д.). Анализирајући историјат ријалити програма, А. Хил сматра да постоје три главна правца њиховог развоја: таблоидно новинарство, документарна телевизија и популарна забава (Hill, 2005: 15).

Основно обележје свих типова ријалити програма проистиче из самог његовог назива – ради се о приказивању реалних (или наводно реалних) догађаја или ситуација. Чини се да управо из такве карактеристике директно произилази објашњење изузетне популарности коју је ријалити програм доживео током последњих деценија. Томе иде у прилог мишљење оних аутора који кључним фактором гледаности поменутих емисија сматрају заинтересованост публике за увид у реалне аспекте туђих живота (уп: Kilborn, 1994; Andrejevic, 2004).

Велика гледаност, интернационална популарност, комерцијални успех, трајност, прилагодљивост и способност еволуирања – само су неки од фактора који су допринели да ријалити програми постану важан културолошки чинилац који у значајној мери обликује различите аспекте друштвене стварности. На основу свега до сада изложеног, намеће се закључак да је поменути тип телевизијског програма, заједно са целокупним пратећим ријалити феноменом (медијским, поп-културним и др.), омогућио настанак специфичног културолошког миљеа. Отуда се чини сасвим основаним говорити о својеврсној „ријалити култури“ као о осамостаљеном и особеном савременом феномену са карактеристичним обележјима која му обезбеђују посебну културолошку димензију.

Након доживљавања великог интернационалног успеха различитих ријалити формата, ријалити програм као општи феномен доживео је значајне критике и покренуо озбиљне дебате у научној и стручној јавности, али и у друштву уопште. Једна од основних замерки тиче се непримерености садржаја који се емитују унутар бројних ријалитија. Како истичу Милин Перковић и Матовић (2014: 133-134), под „непримереним“ се уобичајено сматра сваки садржај који штети психичком, физичком и менталном здрављу деце и омладине; но, независно од узраста гледалаца, то су и сви они садржаји који су увредљиви или на било који други начин угрожавају људско достојанство и људска и грађанска права, у којима се промовише дискриминација, стереотипи, говор мржње, у којима се злоупотребљавају људи и вређа добар укус и пристojност (слично и у: Ружић, 2012: 121; Николић, 2012: 38). Поменути ауторке таксативно наводе неке од типичних видова описаних непожељних садржаја: приказивање секса, насиља, различитих вулгарних понашања (псовке, увреде), употребе наркотика и других психоактивних супстанци (Milin Perković i Matović, 2014: 133).

Поред непримерености емитованих садржаја, критичари ријалити програма неретко истичу и њихову садржинску безвредност. Иако постоје и другачија гледишта (уп: Hill, 2005; Hilliard, 2014), учестало се могу чути замерке да многе ријалити емисије немају никакву конструктивну функцију, да су ослобођене сваког дубљег смисла и циља (едукативног, друштвено ангажованог и сл.), већ се свде искључиво на забаву крајње упитног квалитета и нивоа.

Значајне замерке истичу се и на рачун могућег утицаја ријалити програма на деградацију вредносног система у друштву (Milin Perković i Matović, 2014: 144). Хил (Hill, 2005) је мишљења да садржина конкретног ријалитија у великој мери зависи од различитих друштвених чинилаца (политичко-културолошких, медијских и др.) унутар средине у којој је настао. Са друге стране, значајно је разликовање између оригиналне концепције изворних ријалити програма (будући да се фреквентно ради о увозним производима) и локалних особености њихових лиценцираних верзија намењених различитим локалним тржиштима. Иако је широко распрострањено мишљење да је друштвено деградирајући карактер појединих ријалитија повезан већ са њиховом изворном верзијом, важно је истаћи да доста аутора сматра да су поменути негативни утицаји у великој мери условљени локалним специфичностима ријалитија који се прилагођавају потребама локалног тржишта и укусу гледалаца у конкретној друштвеној средини (Milivojević i Miljanović, 2012: 334 и д; Milin Perković i Matović, 2014: 135). Што се тиче простора Србије, чини се да је таква пракса веома изражена, услед чега поједини аутори, говорећи о деградирајућем утицају локалних ријалити програма, наглашавају њихово регретирање на културолошки ниво повезан са низом негативних друштвених појава које су у Србији биле веома заступљене током кризног периода из деведесетих година прошлог века.²

У вези са до сада наведеним факторима, треба поменути и уопштене критике да ријалити програми остварују негативан утицај на тај начин што део гледалаца (нарочито младе и сугестибилне особе) почиње да имитира учеснике, кроз опонашање њихових активности и усвајање њихових размишљања и ставова (Milin Perković i Matović, 2014: 144). Ово стоји у блиској вези и за замерком да се путем ријалити програма неретко пружа медијски простор и незаслужена пажња особама које својим особинама и личним квалитетима то, заправо, не заслужују.

Честа замерка тиче се мишљења да ријалити програми представљају својврстан „бег од стварности“, са свим негативним последицама које такво стање доноси (уп: Cohen and Weimann, 2008). Ова појава, која се сликовито може окарактерисати и као „наркотизовање публике“ (Петровић, 2017: 69), између осталог, може довести до смањења заинтересованости гледалаца за стварни живот, односно, у крајњој линији – до делимичног или потпуног губитка додира са реалношћу (Cohen and Weimann, 2008)

Посматрано из угла учесника у програму, критичари као једну од негативних појава истичу склоност публике ка задирању у туђу приватност (Cohen

² Примера ради, Миливојевић и Миљановић (2012) истичу да у нашој земљи ријалити програми представљају обнову „турбо-фолк“ поткултуре.

and Weimann, 2008). Било да је реч о пукој радозналости, о својеврсним војерским склоностима, о наклоности ка учесницима- или пак о идентификацији са њима, такве тенденције несумњиво имају потенцијал за различите негативне импликације. Такође, присутне су и критике на рачун бројних видова непримерног поступања према учесницима у оквиру самог програма (понижавање, исмевање, мучење, различити видови искоришћавања или злоупотребе) [уп: Hershman-Shitrit and Cohen, 2018].

Једну од најчешћих замерки представља и дискутабилност „реалности“ догађаја који се приказују у поменутиим програмима (Radulović i Erdei, 2017: 25, 30). Тако се сусрећу и мишљења да поједини ријалити програми више искривљују него што приказују реалност (в: Valić Nedeljković, 2011: 290-291).

Коначно, део аутора критикује ријалити програме из разлога њихове изражене комерцијализације, као и услед веома наглашених материјалистичких вредности које се пропагирају у оквиру ријалити културе (Cohen and Weimann, 2008; Deery, 2016; Lee *et al*, 2016). Када се имају у виду општа профитабилност поменутих програма и лукративно-материјалистичка идеолошка усмереност пратеће културе (профит од гледаности и генералне популарности, профит од рекламирања, високе новчане награде учесника, њихови уобичајени мотиви за учешће, животни ставови и др.), описана становишта добијају значајно поткрепљење.

Ипак, приликом истицања критика, важно је задржати у свести већ помињану бројност и велики диверзитет различитих ријалити програма, будући да описане замерке, иако примењиве на значајан број примера, ипак не могу важити универзално за комплетан ријалити феномен (слично и: Hill, 2005, Hilliard, 2014). Имајући ово на уму, у наредном делу рада ћемо се фокусирати на анализу елемената оних ријалити програма који се уобичајено наводе у негативном контексту, односно који не поседују едукативне или друге конструктивне потенцијале, док истовремено садрже већи број потенцијално штетних утицаја.

Социјалнопатолошки аспекти ријалити културе – „социопатологија ријалити културе“

Упоређујући одређења и типологије социјалнопатолошких појава са општим обележјима ријалити културе, може се уочити њихова међусобна подударност у низу социопатолошких категорија. На првом месту, треба истаћи две појаве које стоје у нераскидивој вези са самом природом ријалити програма. Прва од њих је *војеризам*, схваћен као тенденција испољена од стране публике у односу на учеснике програма (уп: Andrejević, 2004: 173 и д; Calvert, 2014; Radulović i Erdei, 2017: 25, 29). Међутим, важно је истаћи и другу, њој компатибилну појаву: *егзибиционизам*, као фактор који, по свему судећи, има значајну улогу код једног дела учесника ријалитија (уп: Calvert, 2014; Koskela, 2004). Такође, подсећајући да концепт значајног броја ријалити програма свесно укључује различите облике понижавајућег и осрамоћујућег поступања пре-

ма учесницима, могуће је уочити *садизам* као социјалнопатолошку категорију која се може испољити код публике заинтересоване за такав вид телевизијског програма.³ Са друге стране, садизму гледалаца компатибилан је потенцијални *мазохизам* једног дела учесника који, осим уобичајених примарних мотива за учешће у ријалити програмима (новац и/или медијска пажња), хипотетички, на такву одлуку могу бити подстакнути и одређеним мазохистичким склоностима. Независно од тога да ли су ове четири појаве схваћене у склопу ментално-социјалних девијација, у ужем оквиру специфичних сексуалних девијација (Вошковић, 2020) или у неком другом социјалнопатолошком контексту, о њиховом начелном социјалнопатолошком потенцијалу не би требало бити већих дилема.

У домену *криминалитета*, присутни су различити елементи који повезују ову социјалнопатолошку категорију са ријалити програмом и пратећом ријалити културом. Пре свега, ради се о фреквентном присуству *насиља*, било да је реч о вршењу насилничких аката у оквиру самог програма⁴, било да се ради о посредном пропагирању таквог понашања (нпр: путем одобравања или величања насиља од стране учесника ријалити програма; кроз препричавање сопствених насилничких аката или других сродних детаља из приватног живота и сл). Поред „класичног“, *физичког* угрожавања, овде је посебно важно имати у виду и *вербално насиље* које је, према расположивим подацима, најфреквентнији вид насилничког понашања у ријалити програмима.⁵ Такође, потребно је скренути пажњу и на специфичну категорију *психичког*, односно *психолошког насиља*- ради се о широком спектру активности којима се угрожава нечији психички интегритет и унутрашњи мир.⁶

У контексту везе између криминалитета и ријалити програма, важно је истаћи и *пропагирање* (посредно или непосредно) криминалитета као друштвено прихватљиве, или чак као друштвено пожељне појаве. Таква конекција остварује се на различите начине: учешћем у програмима лица која припадају криминалном миљеу; исповедањем учесника (у форми која зависи од концепције конкретне ријалити емисије) о различитим кривичним делима која су извршили, а при томе неретко и остали некажњени све до датог тренутка; пропагирањем вредности криминалне поткултуре и др.⁷

Што се тиче *болести зависности* (злоупотребе дрога и алкохола), у појединим типовима ријалити програма уочљива је негативна тенденција *јавног приказивања прекомерног конзумирања алкохола* од стране учесника.⁸ Такође, могуће је говорити и о посредном негативном утицају, путем директног или

³ О односу ријалити програма и садизма в: Sharpe, 2007.

⁴ Према расположивим изворима, у Србији је насиље у оквиру ријалити програма распрострањена појава. Уп: Milivojević i Miljanović, 2012: 344 и д; Milin Perković i Matović, 2014: 138 и д; Radulović i Erdei, 2017: 24.

⁵ О вербалном насиљу у ријалити програмима емитованим на територији Србије в: Radulović i Erdei, 2017: 41; Milin Perković i Matović, 2014: 140 и д; Valić Nedeljković, 2011: 304.

⁶ О појму психолошког насиља в.: Imbusch, 2003; Rutherford, 2007.

⁷ Више о поменутиим појавама у ријалити програмима у Србији у: Milivojević i Miljanović, 2012; Milinović Perković i Matović, 2014: 140.

⁸ За примере у Србији в: Т. Lj., 2016; Anonim1, 2019; Anonim1, 2020; Anonim2, 2020.

индиректног пласирања ставова и навика учесника из којих гледаоци могу стећи утисак о друштвеној адекватности и социјалним бенефицијама које доноси употреба алкохола. Са друге стране, *популаризација злоупотребе наркотика* је углавном посредног карактера, како услед различитих законских забрана, тако и делом услед захтева јавног морала и обичаја дате друштвене средине. Услед тога, негативни утицаји се, по правилу, заснивају на популаризацији биографских података о учесницима за које је познато да конзумирају (или су конзумирали у прошлости) наркотике, односно за које је утврђено да су учествовали у њиховој препродаји.⁹

Говорећи о *сексуалним девијацијама*, уочава се низ појава које могу бити окарактерисане као друштвено неприхватљиве. Најочљивија је веза између појединих ријалити програма и *порнографије*, будући да значајан део поменутих програма емитује садржаје који се, према распрострањеном мишљењу, могу окарактерисати као порнографски (уп: Ružić, 2012). У том погледу постоје различите варијације - од обнажености у непримереном контексту, преко различитих неприкладних сексуалних инсинуација, гестова и изјава, све до отвореног упражњавања сексуалних активности наочиглед телевизијског аудиторијума.¹⁰

Повезаност ријалити програма и *проституције* као социјалнопатолошке појаве представља контроверзно питање, како због бројних друштвених осуда које се у том погледу упућују на рачун различитих ријалити емисија, тако и због табуизације поменуте теме у конзервативним друштвеним срединама. Као упечатљив, може се истаћи став Р. Божовића који је ријалити програме генерално окарактерисао као феномен „маскиране проституције“ (цит. према: Драшковић, 2012: 217). У контексту ситуације у Србији, може се констатовати присуство *промоције проституције* у оквиру појединих ријалити програма. Таква промоција може бити директна (учешћем у програму лица која се баве проституцијом¹¹) и индиректна (промовисањем или отвореним глорификовањем различитих животних стилова који стоје у блиској вези са појединим облицима наведене појаве¹²). Такође, оправдано је говорити и о својеврсној посредној популаризацији ове социјалнопатолошке појаве кроз изражавање различитих афирмативних мишљења и ставова појединих учесника ријалити програма у вези са темом коришћења сексуалних услуга за новац.

⁹ Међу бројним примерима у медијским текстовима који поткрепљују наведено, уп. нпр: Anonim, 2014; Andrić, 2018; Anonim1, 2018; Aleksić, 2019; Anonim2, 2019.

¹⁰ За анализу ове појаве у Србији, в. између осталог: Milivojević i Miljanović, 2012; Milin Perković i Matović, 2014.

¹¹ Како се често истиче, у случају Србије, јавна је тајна да се поједини учесници ријалити програма баве проституцијом и да учешће у поменутих програмима користе зарад личне промоције и просперитета у том погледу (прелазак из класичне у елитну проституцију; рекламирање пред огромним аудиторијумом; подизање сопствене „тржишне вредности“, тј. повећање цена сексуалних услуга након стицања популарности и др). Према расположивим подацима, поједини учесници су и јавно признали да су пружали сексуалне услуге за новац, док је за део других то утврђено кроз поступање надлежних државних органа. В.: Anonim, 2017; M.V., 2019; Anonim3, 2019; Anonim4, 2019.

¹² О социјалнопатолошким аспектима феномена спонзорства, уп: Bošković, 2020: 199-200. О друштвеним категоријама „спонзоруше“, „старлете“ и др. уп: Jelača, 2015; Salkanović, 2015.

Конечно, може се истаћи и генерална веза између бројних типова ријалити програма и *промискуитета*, као опште одреднице која обједињује и заокружује различите типове сексуалних девијација. Осим наведеног, зависно од одабира конкретне типологије социјалнопатолошких појава, у сексуалне девијације могу, начелно, бити сврстане и већ поменуте категорије *воајеризма*, *егзибиционизма*, *садизма* и *мазохизма*, али евентуално и неке додатне које се од стране дела теоретичара карактеришу као сексуално девијантне: *фетишизам*, различите *сексуалне инверзије* и др. (уп: Воšković, 2020).

Беспосличарење представља једну од социјалнопатолошких појава које се фреквентно могу регистровати међу учесницима ријалити емисија. Одсуство жеље за радом, тежња за лаком и брзом зарадом без улагања већег труда, хедонистичко-паразитски приступ животу - само су неке од карактеристика значајног дела учесника поменутих телевизијских програма (уп: Ružić, 2012). Беспосличарење неретко стоји у вези и са другим, раније приказаним социјалнопатолошким појавама (нарочито са криминалитетом, проституцијом и њој блиским активностима). Имајући на уму популарност ријалитија и бројност публике до које допиру такви програми, евидентне су могућности негативног утицаја на гледаоце путем презентовања беспосличарења и свих пратећих друштвено непожељних појава као једног од могућих модела за успех у животу.

Иако не толико уочљива као у случају до сада наведених девијација, веза између ријалити програма и *коцкања* као социјалнопатолошке појаве такође је присутна и значајна. Ради се углавном о посредној конекцији, која се испољава путем учешћа у појединим ријалити емисијама лица која имају зависност или наглашену склоност ка коцки, у комбинацији са медијским експонирањем и популаризацијом описане, коцкарске стране њихове личности.¹³

Самоубиства и *покушаји самоубиства*, као изузетно значајне појаве у оквиру феноменологије социјалнопатолошких девијација, такође могу бити презентовани у оквиру ријалити културе. Њихова конекција са поменутом културом је најнепосреднија у случајевима у којима неко од учесника отворено пропагира суицидне идеје, или у још екстемнијој ситуацији: уколико покуша или изврши суицид.¹⁴ Друштвена штетност таквих појава огледа се у могућности утицаја на одређену популацију унутар гледалаца, у смислу стварања услова за добијање суицидне инспирације или суицидног охрабрења. При томе додатно треба имати у виду вишеструке негативне последице које могу настати услед учешћа у програму лица која су и раније показивала суицидне тенденције, али и уопштено, свих оних особа чија је психичка стабилност упитна. Осим тога, у овом контексту треба поменути и различите облике *самоповређивања*, тј. *аутоагресије* уопште, као специфичне социјалнопатолошке категорије.

Поред управо приказаних, класичних појавних облика социјалне патологије, важно је истаћи и поједине савремене социјалнопатолошке форме које се

¹³ О помињању коцкара и коцкања у ријалити програмима у Србији в: Anonim5, 2019; Anonim6, 2019; Anonim3, 2020.

¹⁴ За примере покушаја суицида у ријалити програмима у Србији, уп: Anonim, 2016; Jovičević, 2017; Anonim2, 2018; Anonim7, 2019; Anonim4, 2020.

такође могу довести у везу са ријалити културом. Ради се о различитим облицима друштвене девијантности који су узроковани и/или условљени технолошким напретком цивилизације. Користећи традиционалну категорију „болести зависности“, можемо издвојити неколицину значајнијих: *зависност од технологије* (као најопштија), *зависност од телевизије* (која је најстарија међу овде понуђеним специфичним категоријама и уједно од највећег директног значаја за феномен ријалити програма), *зависност од интернета* и *зависност од друштвених мрежа* (као најновији омасовљени облик технолошке зависности). Узимајући у обзир велику популарност ријалити програма, њихову доступност путем различитих технолошких система, као и њихову присутност у свим савременим (нарочито електронским) медијима (у склопу ријалити културе као феномена *sui generis*), повезаност ријалитија и технолошке зависности свакако се не би смела занемарити. Ипак, треба истаћи да ова патолошка конекција није искључиво резервисана за ријалити садржаје, будући да се слична социјалнопатолошка обележја могу препознати и у интеракцији других популарних медијских и других садржаја са савременом технологијом. Сходно томе, за означавање укупности социјалнопатолошких појава које су директно условљене савременим технолошким прогресом, можемо понудити оперативну одредницу „*технолошка социопатологија*“. Уколико је, пак, реч о технолошком прогресу искључиво у домену информационих технологија, предлажемо коришћење посебног појма: „*сајбер социопатологија*“.

Свакако, разматрање могућих веза између ријалити културе и социјалне патологије овиме није исцрпљено у потпуности. Но, мишљења смо да изложени примери у довољној мери потврђују утемељеност повезивања поменуте културе са различитим социопатолошким елементима. Истовремено, важно је указати да бројни аутори деле уверење да ријалити програми негативно утичу на процесе социјализације (уп: Milin Perковић i Matовић, 2014: 132), односно да промовишу антисоцијално понашање у друштву (уп: Ruжић, 2012: 118). Када се има у виду значај социјализације као превентиве настанку различитих друштвених девијација, као и улога асоцијалности и антисоцијалности у формирању и прогресу друштвено девијантних понашања (уп: Вошковић, 2020: 13 и д; 37-39), веза између ријалити програма и социјалнопатолошких елемената постаје додатно верификована. Све ово, чини се, даје основа за научно и стручно препознавање ријалити културе као својеврсне комплексне социјалнопатолошке појаве, те самим тим и за њено проучавање у склопу социјалнопатолошког контекста. Узимајући у обзир актуелност, популарност и наставак еволуције ријалити феномена, као и његов генерални друштвени значај, сматрамо да је основано таквом проучавању пружити достојан простор у оквиру научног поља путем формирања нове, више или мање осамостаљене научно-истраживачке категорије. У складу са наведеним, систематско социјалнопатолошко проучавање ријалити феномена могло би бити реализовано унутар неке од већ постојећих научних области, или пак у оквиру нове, засебне области, при чему за назив такве научне категорије предлажемо одредницу „*социопатологија ријалити културе*“.

На крају, може се приметити још једна значајна околност која се тиче односа ријалити културе и главног културног тока у једном друштву (тј. мејн-стрима). Искуство показује да се, као социјалнопатолошка, најчешће означава укупност одређених вредности и понашања који потичу из појединих мањинских групација (поткултурних или контракултурних). Илустрације ради, може се поменути свега неколицина примера: криминална, делинквентна, наркоманска поткултура/ контракултура; поједини видови омладинских поткултурних и контракултурних група и др.¹⁵ Насупрот томе, у случају ријалитија као медијског и уопште друштвеног феномена, уочљиво је да се не ради о усмерености ка мањинском, поткултурном аудиторијуму, већ о делу мејнстрим културе. Када се то узме у обзир, евидентан је значај и обим утицаја који ријалити феномен може да оствари на друштво, заједно са свим негативним последицама таквог утицаја. Како се може приметити, у конкретном случају, више није реч о социјалнопатолошкој појави концентрисаној у релативно ограниченом, мањинском делу друштва, већ о појави која је усмерена кроз главне друштвене токове и која има потенцијал да захвати велики део опште популације из мејнстрим културне средине. Са друге стране, таква околност ствара извесну логичку дилему. Сходно уобичајеним начинима дефинисања социјалне патологије (уп: Špadijer-Džinić, 1988; Janković i Pešić, 1988; Vošković, 2020. и др.) читав концепт социјалних девијација условљен је вредностима и начелима који су званично прихваћени у једном друштву током одређеног временског периода. Другим речима, критеријум за одређивање шта је социјално патолошко, а шта није, увек је условљен владајућим нормама у широј друштвеној заједници. У складу са наведеним, можемо приметити да уколико једна девијантна појава постане широко прихваћена од стране великог дела друштва и уколико то проузрокује промену друштвених вредности и ставова унутар мејнстрим културе, стичу се претпоставке да поменута појава престане да буде третирана као девијантна. Аналогно наведеном, пошто ријалити култура има потенцијал да обухвати и делује на изузетно велики део популације, у случају да систем вредности промовисан унутар ње постане довољно омасовљен да може да утиче на обликовање владајућих друштвених норми, хипотетички, може се догодити да нестане формални основ за означавање као „социјалнопатолошких“ читавог низа појава повезаних са овом културом. Ради се, дакле, о могућности релативизације самог критеријума за одређивање које појаве се могу сматрати као друштвено девијантне, те самим тим и о условној претпоставци за корениту трансформацију општег односа ка различитим социјалнопатолошким облицима који стоје у вези са ријалити културом. У контексту оних друштава (у која спада и наша држава) у којима су локална рецепција и прилагођавање ријалити формата спроведени на начин који додатно потенцира њихов социјалнопатолошки потенцијал и у којима, истовремено, постоји све мања разлика између вредности ријалити културе и вредности мејнстрим културе, описана могућност крајњег исхода делује додатно основано. У сваком случају, остављајући

¹⁵ О криминолошким и социјалнопатолошким аспектима поткултура и контракултура в: Cohen, 1955; Miller, 1958; Wolfgang, Ferracuti, 1967.

по страни детаљније разматрање овог проблема, можемо закључити да у вези са ријалити културом настаје специфична и прилично ретка ситуација у којој долази до угрожавања вредности доминантног културног амбијента и до хипотетичке могућности да социјалнопатолошка појава (односно збир више њих) престане бити означавана као таква услед укључивања у доминантну културу, постајући на тај начин њен непатолошки, друштвено прихваћен саставни део.

Литература:

1. Aleksić, J. (2019): Iz rijalitija u zatvorsku ćeliju- ovo su srpske starlete koje su ogrezle u kriminal, *Blic*, 17.03.2019., <https://www.blic.rs/vesti/hronika/starlete-srpske-starlete-kriminal-rijaliti-starlete/mrtps0m>, pristup 12.02.2020.
2. Andrejevic, Mark (2004): *Reality TV: The work of being watched*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham/Boulder/New York/Toronto/Oxford.
3. Andrić, Sonja (2018): Mina Vrbaški otkrila užasavajuću istinu: tri dana sam se drogirala s Mikijem na salašu!, *Alo online*, 26.11.2018., <https://www.alo.rs/vip/zadruga-2/mina-vrbaski-otkrila-uzasavajuću-istinu-tri-dana-sam-se-drogirala-s-mikijem-na-salasu/198635/vest>, pristup 12.02.2020.
4. Anonim (2014): Kristijan osuđen na 14 godina: nisam cvečka, ali mrzim drogu i narkomane!, *Telegraf*, 15.01.2014., <https://www.telegraf.rs/vesti/920394-kristijan-osudjen-na-14-godina-nisam-cvecka-ali-mrzim-drogu-i-narkomane>, pristup 12.02.2020.
5. Anonim (2016): Pokušaj samoubistva u "Parovima": Miki otkrio zašto je hteo da preseče vene!, *Srbija danas*, 11.01.2016., <https://www.srbijadanas.com/clanak/pokusaj-samoubistva-u-parovima-miki-otkrio-zasto-je-hteo-da-presece-vene-11-01-2016>, pristup 10.02.2020.
6. Anonim (2017): Maca priznala: prostitutka sam! Prodajem telo da bih preživela!, *Informer*, 27.01.2017., <https://informer.rs/dzet-set/rijaliti/312741/mac-priznala-prostitutka-sam-prodajem-telo-bih-prezivila>, pristup 11.02.2020.
7. Anonim1 (2018): Učesnica "Parova" zbog droge osuđena na 4 godine robije koju je mesecima odlagala, *Telegraf*, 28.08.2018., <https://www.telegraf.rs/vesti/hronika/2986635-ucenica-parova-zbog-droge-osudjena-na-4-godine-robije-koju-je-mesecima-odlagala>, pristup 12.02.2020.
8. Anonim2 (2018): Jezivo: još jedan Miljanin pokušaj samoubistva - izašla na prozor, urlala, došla policija - a onda šok, *Srbija danas*, 05.03.2018., <https://www.srbijadanas.com/vip/zadruga/jezivo-jos-jedan-miljanin-pokusaj-samoubistva-izasl-na-prozor-urlala-dosla-policija-onda-sok-2018-03-05>, pristup 10.02.2020.
9. Anonim1 (2019): Da se naježiš! Bauljao mrtav pijan - hitna pomoć dojurila u vilu, odmah reagovali! Pretrnuli od straha, *Srbija danas*, 04.10.2019., <https://www.srbijadanas.com/vip/parovi/da-se-najezis-bauljao-mrtav-pijan-svi-pretrnuli-od-straha-hitna-pomoc-dojurila-do-vile-parova-2019-10-04>, pristup 12.02.2020.
10. Anonim2 (2019): Bio sam narkoman, a sad sam na antidepresivima! Gagi Đogani pred ulazak u Zadrugu došao na sistematski i priznao koliko dugo je čist, *Kurir*, 02.09.2019., <https://www.kurir.rs/stars/rijaliti/3313827/bio-sam-narkoman-a-sad-sam-na-antidepresivima-gagi-djogani-pred-ulazak-u-zadrugu-dosao-na-sistematski-i-priznao-koliko-dugo-je-cist-kurir-tv>, pristup 12.02.2020.
11. Anonim3 (2019): Starlete i prostitucija: Ove ljepotice su dovođene u vezu sa najstarijim zanatom, *Express*, 10.04.2019., <https://expresstabloid.ba/skandal/184934/starlete-i->

- prostitucija-ove-ljepotice-su-dovodjene-u-vezu-sa-najstarijim-zanatom/, pristup 11.02.2020.
12. Anonim4 (2019): Otkrivena još jedna prostitutka iz rijalitija: naplaćivala usluge za 2.000 dinara, a evo koje grozote je sve radila, *Espresso*, 01.06.2019., <https://www.espresso.rs/showbiz/rijaliti/395799/otkrivena-jos-jedna-prostitutka-iz-rijalitija-naplacivala-usluge-za-2-000-dinara-a-evo-koje-grozote-je-sve-radila>, pristup 11.02.2020.
 13. Anonim5 (2019): Ispovest pevačice koja je ušla u rijaliti zbog kockarskih dugova: za noć puknem 1.000 evra!, *Espresso*, 22.09.2019., <https://www.espresso.rs/showbiz/rijaliti/443231/ispovest-pevacice-koja-je-usla-u-rijaliti-zbog-kockarskih-dugova-za-noc-puknem-1000-evra>, pristup 13.02.2020.
 14. Anonim6 (2019): Glumi poštenog i pravičnog, a ovo je mračna tajna Janjuša: košarkaš zbog bolesti zavisnosti izgubio prijatelje, *Espresso*, 26.10.2019., <https://www.espresso.rs/showbiz/rijaliti/458611/glumi-postenog-i-pravicnog-a-ovo-je-mracna-tajna-janjusa-kosarkas-zbog-bolesti-zavisnosti-izgubio-prijatelje>, pristup 13.02.2020.
 15. Anonim7 (2019): Pokušaj samoubistva u rijalitiju: učesnica Parova popila sredstvo za čišćenje podova, pa nastao pakao!, *Svet*, 25.09.2019., <https://www.svet.rs/vesti/pokusaj-samoubistva-u-rijalitiju-ucesnica-parova-popila-sredstvo-za-ciscenje-podova-pa-nastao-pakao>, pristup 10.02.2020.
 16. Anonim1 (2020): Oralno ga zadovoljila na božić! Zavukla se pod jorgan pa navalila - pala akcija, sve se videlo! On pijan, ne zna gde je!, *Informer*, 08. 01. 2020., <https://informer.rs/dzet-set/rijaliti/484278/oralno-zadovoljila-bozic-zavukla-pod-jorgan-navalila-pala-akcija-sve-videlo-pijan-zna-gde-video>, pristup 12.02.2020.
 17. Anonim2 (2020): Brendon i Jelena na ivici tuče zbog alkohola i Marka Miljkovića: Marko se sa Lunom zbog mene svađao, ne igraj se!, *Espresso*, 26.02.2020., <https://www.espresso.rs/showbiz/rijaliti/516575/brendon-i-jelena-na-ivici-tuce-zbog-alkohola-i-marka-miljkovica-marko-se-sa-lunom-zbog-mene-svadja-ne-igraj-se>, pristup 12.02.2020.
 18. Anonim3 (2020): Tužna priča novih ukućana: kocka, alkohol, dom, *Happy BSC portal*, 09.03.2020., <https://happytv.rs/rijaliti-parovi/213851/tu%C5%BEna-pri%C4%8Danovih-uku%C4%87ana-kocka-alkohol-dom-video>, pristup 10.03.2020.
 19. Anonim4 (2020): Horor u parovima! Učesnica pokušala da izvrši samoubistvo: hitna pomoć je na licu mesta!, *Espresso*, 01.02.2020., <https://www.espresso.rs/showbiz/rijaliti/504089/horor-u-parovima-ucesnica-pokusala-da-izvrši-samoubistvo-hitna-pomoc-je-na-licu-mesta>, pristup 10.02.2020.
 20. Bošković, Milo (2020): *Socijalna patologija*, USEE, Novi Sad.
 21. Calvert, Clay (2014): Voyeurism and Exhibitionism. In: Gerben Bruinsma and David Weisburd (Eds.), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*.
 22. Clissold, Bradley (2004): Candid Camera and the origins of reality TV: contextualizing a historical precedent". In: Su Holmes and Deborah Jermyn (Eds.), *Understanding Reality Television*, Routledge, London, pp. 33-53.
 23. Cohen, Albert (1955): *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, Glen-coe.
 24. Cohen, Jonathan and Gabriel Weimann (2008): Who's Afraid of Reality Shows?: Exploring the Effects of Perceived Influence of Reality Shows and the Concern Over Their Social Effects on Willingness to Censor, *Communication Research*, 35(3), pp. 382–397.
 25. Deery, June (2016): Mapping commercialization in reality television. In: Laurie Ouellette (Ed.), *A companion to reality television*, Wiley-Blackwell, Hoboken, pp. 11-28.

26. Drašković, Veselin (2012): Medijska džungla ili: zvjerinjak zvani rijaliti šou, *Medijski dijalozi*, 12, str. 217-226.
27. Hershman-Shitrit, Michal, and Jonathan Cohen (2018): Why do we enjoy reality shows: is it really all about humiliation and gloating?, *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications* 30(2), pp. 104-111.
28. Hill, Annette (2005): *Reality TV: Audiences and Popular Factual Television*, Routledge, London/New York.
29. Hilliard, Robert (2014): *Writing for television, radio, and new media*, Cengage Learning, Stamford.
30. Imbusch, Peter (2003): The concept of violence. In: Wilhelm Heitmeyer and John Hagan (Eds.), *International handbook of violence research*, Springer, Dordrecht, pp. 13-39.
31. Jakovljević, Vladimir (1984): *Prilozi za socijalnu patologiju*, Sloboda, Beograd.
32. Janković, Ivan; Pešić, Vesna (1988): *Društvene devijacije – kritika socijalne patologije*, Naučna knjiga, Beograd.
33. Jelača, Dijana (2015): Feminine libidinal entrepreneurship: Towards a reparative reading of the sponzoruša in turbo folk, *Feminist Media Studies*, 1, pp. 36-52.
34. Jovičević, M. (2017): Starleta isekla vene u rijalitiju- Jelena Krunić završila u bolnici, *Blic*, 10.02.2017., <https://www.blic.rs/vesti/hronika/starleta-isekla-vene-u-rijalitiju-jelena-krunic-završila-u-bolnici/yd4jngp>, pristup 10.02.2020.
35. Jugović, Aleksandar (2007): Tipologije društvenih devijacija u domaćoj teorijskoj misli, *Sociologija*, 49(1), str. 17-30.
36. Kavka, Misha (2012): *Reality TV*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
37. Kilborn, Richard (1994): How real can you get?: Recent developments in Reality television, *European Journal of Communication*, 9(4), pp. 421-439.
38. Koskela, Hille (2004): *Webcams, TV shows and mobile phones: Empowering exhibitionism, Surveillance & Society*, 2(2/3), pp. 199-215.
39. Lee, Shu-Yueh, Chen Yen-Shen and Mark Harmon (2016): Reality TV, materialism, and associated consequences: An exploration of the influences of enjoyment and social comparison on reality TV's cultivation effects, *Atlantic Journal of Communication*, 24(4), pp. 228-241.
40. M. V. (2019): Učesnica parova priznala da je bila prostitutka- navela da su joj često dolazili oženjeni, detalji će šokirati sve, *Blic*, 27.09.2019., <https://www.blic.rs/zabava/ucesnica-parova-priznala-da-je-bila-prostitutka-navela-da-su-joj-cesto-dolazili/mwrslej>, pristup 11.02.2020.
41. Milin Perković, Snežana i Marijana Matović (2014): Rijaliti programi u Srbiji i „nepri-mereni sadržaj“, *Godisnjak FPN*, 11, str. 131-146.
42. Milivojević, Tatjana i Nevena Miljanović (2012): Lokalne specificnosti globalnih rijaliti formata: Obnova turbo - folk potkulture, *Medijski dijalozi*, 12, str. 333-354.
43. Miller, Walter (1958): Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency, *Journal of Social Issues*, 14(3), pp. 5-19.
44. Murray, Susan and Laurie Ouellette (2009): *Reality TV: Remaking Television Culture*, New York University Press, New York/London.
45. Nikolić, Mirjana (2012): Reality show-konstrukcija ili simulacija stvarnosti, *Medijski dijalozi*, 12, str. 31-41.
46. Petrović, Radivoje (2017): Moć rijalitija protiv mentalnog zdravlja društva, *Sport i biznis*, 3, str. 67-71.
47. Radulović, Lidija i Ildiko Erdei (2017): “Veliki brat vas gleda”/“Vi gledate Velikog bra-ta”. Fenomen (nad) gledanja i imperativ gledanosti u rijaliti program, *Etnoantropološki problemi*, 12(1), str. 19-50.

48. Rutherford, Alison *et al.* (2007): Violence: a glossary, *Journal of epidemiology & community health*, 61(8), pp. 676-680.
49. Ružić, Nataša (2012): Rijalitati–moralna panika ili razlog za zabrinutost društva?, *Medijski dijalozi*, 12, str. 115-127.
50. Salkanović, Maida (2015): Mediji. U: Jasmina Čaušević i Aida Spahić (ur.), *Feministička čitanja društvenih fenomena*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, str. 115-122.
51. Sharpe, Matthew (2007): Even better than the real thing: sadism and real(ity) TV, *Scan: journal of media arts culture*, 4(3), pp. 1-9.
52. Špadijer-Džinić, Jelena (1988): *Socijalna patologija – sociologija devijantnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
53. T. Lj. (2016): Spremne na sve za pobjedu- polugole i pijane ušle u "Parove", *Blic*, 26.12.2016., <https://www.blic.rs/zabava/vesti/spremne-na-sve-za-pobjedu-polugole-i-pijane-usle-u-parove/swzfhbn>, pristup 12.02.2020.
54. Valić Nedeljković, Dubravka (2011): Rijaliti programi- izjednačavanje javnog i privatnog diskursa, *Kultura*, 133, str. 289-305.
55. Wolfgang, Marvin; Ferracuti, Franco (1967): *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*, Tavistock Publications, London.

REALITY (TV) CULTURE AS A SOCIAL PATHOLOGICAL PHENOMENON

Summary: In this paper the relationship between reality TV phenomenon and various manifestations of social pathology is analyzed. Within the first part, a general review of the concept and typology of social pathological phenomena was made. In the second part, the features of the reality TV program as a contemporary social phenomenon were discussed, noting the existence of a specific cultural environment that can be defined as „reality (TV) culture”. The third part of the paper was devoted to comparison and finding of possible matches between the reality (TV) culture and the phenomenological aspects of social pathology. By comparing their interrelationships, a number of mutual elements were identified, along with the recognition of a number of sociopathological factors within the reality (TV) culture. At the same time, it has been proposed to create a special scientific research category (within one of the already existing scientific fields, or as a new, separate area), which could be called “sociopathology of reality (TV) culture”.

Key words: reality TV program, reality (TV) culture, social pathology, social deviance, sociopathology of reality (TV) culture

